

Munitiedepot van natuurstenen kogels

Unieke vondst achter het stadhuis

Hans L. Janssen

In de opgraving Achter het Stadhuis zijn tussen april en september 2002 meer dan honderd natuurstenen kogels aangetroffen, in diameter variërend van ca. 10 tot 46 cm, die over het algemeen zeer zorgvuldig zijn rond gehouwen. Samen met enige tientallen andere stenen kogels die al eerder bij diverse gelegenheden op het terrein achter het stadhuis zijn aangetroffen vormt deze collectie een waar munitiedepot. Het is de grootste collectie middeleeuwse stenen kogels, die ons tot nu toe uit een West-Europese opgraving bekend is.

Op het eerste gezicht lijkt het voorkomen van een dergelijke hoeveelheid kogels raadselachtig. Een nader onderzoek lost het raadsel echter snel op. Allereerst het vraagstuk van de datering. De meeste kleinere exemplaren waren verwerkt in het plaveisel, dat schuin omhoog liep naar de Stadhuisbrug. Vondsten onder en boven het plaveisel tonen aan, dat dit plaveisel gefunctioneerd heeft in de tweede helft van de 16e eeuw, mogelijk tot in de eerste helft van de 17e eeuw. De grotere kogels bevonden zich voor een belangrijk deel in de vulling van de fundamenteleuf voor het Griffiegebouw, dat in 1562-1563 werd gebouwd. Deze vondstomstandigheden wijzen erop, dat de kogels waarschijnlijk zijn afgedankt rond of kort na het

Ans Otten (medewerkster BAM) meet enkele van de grootste kogels op (Foto: Marc Bolsius)

Kanonnen van het 'Dulle Griet'-formaat (hier in Gent opgesteld op het Grootkanonplein) vuurdren gigantische kogels af. De 'Dulle Griet' weegt 16.000 kg.

midden van de 16e eeuw. Op zichzelf is deze datering niet vreemd, omdat natuurstenen kogels toen onbruikbaar ouderwets waren geworden en door het nieuwe bronzen en gietijzeren geschut, dat kleinere kalibers ijzeren kogels gebruikte, niet meer konden worden afgeschoten. Ten tweede, de locatie van ons munitiedepot. Aangezien het niet waarschijnlijk is dat de kogels naar deze plek zijn gebracht om hier te worden gedumpt, lijkt het logischer dat ze oorspronkelijk ter plaatse als een depot waren opgeslagen. Dit is inderdaad het geval. Het terrein achter het stadhuis fungeerde in de eerste helft van de 16e eeuw als de gemeentewerf ('stat tuyn'), waar het stadsbestuur hout en natuursteen voor bouwactiviteiten en geschut en munitie voor oorlogsomstandigheden liet opslaan. Een derde en misschien nog intrigerender vraag, die we ons zouden kunnen stellen, is voor welk type geschut deze kogels oorspronkelijk bestemd waren. In het algemeen werden natuurstenen kogels gebruikt tot in het begin van de 16e eeuw, hoewel ze toen al enigszins verouderd waren door de opkomst van het nieuwe gegoten bronzen en gietijzeren geschut met kleinere ijzeren kogels, die een veel grotere impact en penetratievermogen hadden. Het zijn de grootste kogels met een kaliber van ca. 30-46 cm die het meest belangwekkend zijn. Ze kunnen in twee soorten aanvals- en belegeringsgeschut zijn gebruikt. Het eerste type bestaat uit enorme bombarden, reuzenkanonnen met een lengte tussen 3 en 5 m. en een kaliber, variërend van ca. 30 tot 64 cm. Van deze reuzenbombarden zijn de zogenaamde 'Dulle Griet' uit Gent (kaliber 64 cm), 'Mons Meg' te Edinburg (kaliber 48 cm) en de zogenaamde 'Baselse Bombard' (kaliber 34 cm) het bekendst, het best onderzocht en het beste gedocumenteerd. Alle drie zijn gesmeed rond het midden of

in het derde kwart van de 15e eeuw in Mons in opdracht van hertog Philips de Goede.¹ Deze bombarden konden stenen kogels afschieten met een gewicht, variërend tussen ca. 50 (Basel), 150 (Mons Meg) en ca. 350 kilo (Dulle Griet). Het tweede type geschut, waarin deze enorme kogels kunnen zijn gebruikt, zijn de laat 15e-eeuwse zogenaamde smeedijzeren steenmortieren of 'tuymelaars', korte vuurmonden, die schuin omhoog schoten en geschikt waren voor het beschieten van de verdedigers over muren en wallen heen.

Beide typen geschut kunnen rond 1500 in 's-Hertogenbosch in gebruik zijn geweest. Uit de stadsrekeningen en contemporaine kronieken weten we dat in 's-Hertogenbosch in 1507-1508 een enorme hoeveelheid groot en modern geschut geconcentreerd was voor het beleg onder leiding van de Bourgondische krijgsoverste vorst Rudolf van Anhalt van het vijandige Gelderse kasteel Poederrijen. In kroniekverslagen van dit spectaculaire, twee jaar durende beleg wordt de toepassing van steenmortieren expliciet vermeld. Door chauvinistische Bosschenaren werd het zelfs als een specifieke Bossche uitvinding beschouwd.² Toch is ook de aanwezigheid in 's-Hertogenbosch in het einde van de 15e eeuw van een reuzenbombarde niet uitgesloten. Weliswaar zouden we verwachten, dat een dergelijk reusachtig kanon expliciet vermeld zou zijn, maar dit type geschut was in deze periode minder uitzonderlijk dan we nu vaak denken. Hun koosnaampjes kregen ze meestal pas in een latere periode, toen het zeldzame en reusachtige relicten waren geworden van een voorbijgane tijd. In de late 15e eeuw waren het producten, die typerend waren voor de invloedssfeer van het Bourgondische Hof en het is niet uitgesloten, dat een exemplaar van een dergelijk kanon in het einde van de 15e of het begin van de 16e eeuw in 's-Hertogenbosch aanwezig is geweest. In elk geval wordt bij het beleg van Poederrijen verschillende malen één specifiek groot kanon vermeld, de '...groete busch...', die inderdaad in de '...stat tuyn...' was opgeslagen. Later tijdens dit beleg worden twee grote 'steenbussen' vermeld, terwijl steenhouders aan het werk worden gezet om de stenen kogels ('buscloeten') te bewerken.³ Een derde, wat meer theoretische mogelijkheid zou kunnen zijn, dat de stenen kogels ook gebruikt werden voor blijden. Hoewel het gebruik van blijden rond 1500 af en toe nog wel voorkwam, is hiervoor in 's-Hertogenbosch geen aanwijzing.

Noten

- 1 R.D. Smith en R. Rhynas Brown, *Bombards. Mons Meg and her sisters*, Royal Armouries Monograph 1 (London 1989) 1-50.
- 2 L.F.W. Adriaenssen, 'Militarisme en seksisme te 's-Hertogenbosch in het begin van de moderne tijd', in: *Noordbrabant Historisch Jaarboek 9* (1992) 137-138.
- 3 R.A. van Zuylen, ed., *Inventaris der archieven van de stad 's-Hertogenbosch (Stadsrekeningen van het jaar 1399-1800)*, 3 dln. ('s-Hertogenbosch 1861-1876) dl. 1, 146-149, 151-154, 157, 173-175, 178.